

носіями іншої мови і культури; в) здатність виконувати роль культурного посередника між власною та іноземною культурами, ефективно керувати розв'язанням непорозумінь і культурних конфліктів [4: 81].

Таким чином, міжкультурне навчання охоплює цілий ряд окремих аспектів, починаючи від лінгвістичних (вивчення без еквівалентної лексики та інше), прагматичних (як правильно себе вести в конкретній ситуації), естетичних (що вважається красивим або відразливим в іншій культурі) та етичних (що являють собою моральні цінності) проблем.

Навчання іноземної мови в Україні та деяких країнах Європи відбувається з орієнтацією на спілкування з носіями мови. Однак, в умовах інтеграційних процесів, що мають місце в Європі та в світі, досить актуальною є проблема спілкування іноземною мовою з усіма, хто цією мовою володіє, але не є її носієм. Саме таке завдання ставлять перед собою науковці і вчителі таких країн, як Норвегія, Швеція, Фінляндія, Іспанія. Іншими словами, учні повинні бути здатними здійснювати міжкультурну взаємодію іноземною мовою як з носіями мови, так і з представниками інших народів, які володіють цією мовою.

Висновки та перспективи. Теоретичне осмислення висунутої нами проблеми дозволяє стверджувати, що сучасне вивчення іноземним мовам має спиратися на міжкультурний підхід. Саме він дає можливість учням адекватно сприймати іншомовні поняття та вживати їх у різноманітних соціально-зумовлених ситуаціях. Ідеологічна нейтральність, толерантність та неупередженість до інформації; ситуативна і культурологічна автентичність текстів; культурний релятивізм (відсутність рис етноцентризму); можлива наявність різноманітних позицій щодо трактування історичних подій повинні стати критеріями відбору змісту навчального матеріалу. Крім того міжкультурна компетенція сприяє розвитку цілісної, гармонійної, високоморальної самоусвідомленої особистості, яка є відкритою для сприйняття та розуміння нових культур та спільнот.

Важливим напрямком для подальших досліджень вважаємо розробку новітніх виховних технологій, які можна впроваджувати під час вивчення іноземних мов, які сприяють цілеспрямованому вихованню загальнолюдських цінностей, за допомогою культурної спадщини свого народу та народів інших країн, взаєморозуміння з ними. Важливою метою таких технологій має бути формування в учнів здатності до міжособистісного та міжкультурного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гальская Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. – М.: АРКТИ – ГЛОССА, 2000. – С.70.
2. Коваленко О. Політика та практика викладання в умовах соціокультурного розмаїття: Проект Ради Європи // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – №5. – С.10-12.
3. Міністерство освіти і науки України. Про навчально-методичне забезпечення комунікативного підходу до вивчення іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: Інформаційні матеріали // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – № 4. – С.22-32.
4. Перщукова О. Особливості змісту навчання іноземної мови в старшій школі у країнах західної Європи//Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – №6. – С.75-81.
5. Яковлева Л.Н. Межкультурная коммуникация как основа обучения второму иностранному языку // Иностранные языки в школе. – 2001. – №6. – С.4-7.

УДК 37.032

Т.Д. Гнаткович

ТЕКСТ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ

У статті аналізується використання тексту на уроках української мови як засобу формування мовної компетентності учнів. Подано класифікацію текстів за функціональним

призначенням, вказано на особливості їх використання згідно з цією класифікацією, наведено конкретні приклади застосування тексту з навчальною метою.

The article analyses various texts which help schoolchildren form communicative skills in life situations, i.e. relationships. The author also touches upon the aspects of practical exploitation of texts as patterns, and the efficient use of various types of dictionaries in actual language practice at school.

Навчання мови і мовлення є фундаментом пізнавально-творчої діяльності школяра. Процес вираження думок, почуттів, здійснення словесного впливу на співрозмовника є результатом мовленнєвої компетентності, що реалізується в процесі спілкування через висловлювання, текст.

Текст як лінгвістичне, соціокультурне, когнітивне та креативне явище досліджували Д.Баранник, І.Гальперін, О.Зарецька, Н.Зарубіна, М.Зубрицька, Л.Мацько, О.Москальська, О.Новиков, Л.Орлова, О.Пономарів та ін. До тексту як одного з найефективніших видів дидактичного матеріалу на уроках мови зверталися О.Біляєв, Л.Бондарчук, Н.Грипас, М.Крупа, В.Мельничайко, А.Нікітіна, М.Пентилюк та ін.

Проте час висуває перед школою вимоги, у світлі яких методика навчання засобами тексту переглядається, доповнюється ефективнішими методичними рекомендаціями. Сьогодні актуальним є формування мовної особистості, яке здійснюється в процесі мовленнєвої діяльності, результатом якої, як відомо, є висловлювання(текст).

Мета статті – узагальнити методи і прийоми використання різноманітних текстів на уроках української мови, що сприяють формуванню мовної компетентності учнів, пов'язані з використанням тексту на уроках рідної мови в сучасній загальноосвітній школі.

Мовна компетенція має низку градацій, зумовлених віком, статтю, ступенем освіченості мовців, середовищем, ситуацією, в яких проходить спілкування. Мовна особистість філософа кардинально відмінна від мовної особистості банкіра, торговця, бізнесмена, політика, робітника. Поняття “мовна особистість” уперше введене у вжиток російським ученим Ю.Карауловим. В Україні дослідженням мовної особистості займалися й продовжують займатися В.Мельничайко, Л.Паламар, М.Пентилюк, Г.Шелехова та інші.

Складовими поняттями мовної особистості виступає мовна компетенція – засвоєння багатства мови, мовленнєва компетенція – уміння найоптимальніше вживати мовленнєве багатство в усному мовленні й на письмі, предметна компетенція – уміння відтворювати у свідомості картину світу, прагматична компетенція – здатність до мовлення в різноманітних комунікативних ситуаціях; здійснення мовленнєвої діяльності відповідно до мети комунікації, свідомого вибору форм, типів мовлення тощо, комунікативна компетенція – уміння сприймати й передавати інформацію й емоції, здійснювати позитивну самопрезентацію, постійний інтелектуальний розвиток, духовне багатство особистості, акумулювання мовних традицій [2].

Особливе місце в структурі мовної особистості належить мовній компетенції. Саме вона є виразником когнітивної діяльності учня й критерієм рівня знань. Отже, **мовна компетенція** як складова мовної особистості – **це вміння розмовляти, грамотно писати, належне активне володіння мовними навичками й уміннями в комунікації, це мовні вміння і навички, що формуються в процесі пізнавальної діяльності учня.**

Найефективніше формують ці якості різноманітні тексти, що використовуються на уроках української мови. Текст визначається як максимальна одиниця мови найвищого рівня мовної системи, як продукт та одиниця мовлення. Це “писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних... у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, ... спільною темою і заданістю до сюжетоутворення” [3]. Саме тому текст наділений високого рівня можливостями як засіб формування мовної особистості загалом та її і мовної компетентності зокрема. Через текст виховується чуття слова, здатність сприймати його семантичне поле, у тексті відчутні всі

асоціативні зв'язки, що виникають між словами. Тут є можливість побачити зв'язні елементи мови, відчути те, що дослідники називають інтенцією тексту – текст отримує своє, самостійне життя, “рухається” в значенні через час і простір, його сприймання поліморфне, залежне від загального розвитку, культури, внутрішнього стану реципієнтів [4].

Учитель, вибираючи тексти, повинен враховувати вікові й гендерні особливості його сприйняття. Письменники й публіцисти, а за ними й молодь, зрозуміли, що текст – відкрита структура й може інтерпретуватися по-різному читачами, слухачами, глядачами часто навіть залежно від психологічного стану мовця. “Опора на текст при вивченні мовного явища ніби зближує те, що лежить на поверхні: слово – об'єкт лінгвістики і слово – елемент, вияв образного мислення” [5]. Практика викладання мови в освітньому закладі доводить, що мова, підпорядкована теоретичним положенням підручника, перетворюється для учня в мовний матеріал, утрачаючи свіжість і барвистість. Учитель має можливість виправити таке становище використання різноманітних текстів. Про це свідчать опитування учнів. Так, учениця 9-го класу Н., відповідаючи на запитання анкети “Що тобі сподобалось на уроках мови останнього місяця?”, написала: “Мені сподобалось, коли замість вправи ми читали текст про зиму й виписували з нього односкладні речення. Як свіжим вітром повіяло. Я навіть відчула запах снігу і уявила, як я катаюся на горі Щербин. Так захотілось туди поїхати!” А учень Г. на те ж саме запитання написав: “Цікаво, коли ми всі стараємось і пишемо про що-небудь. У нас виходить, здається, непогано. Тут учителька зачитує опис зими у С.Васильченка – і всі ми відчуваємо, як ще багато нам треба навчитися, щоб слова теж грали й мінились”.

Добираючи текст для роботи на уроці, учитель повинен орієнтуватись на те, що текст має бути коротким, але в ньому мають бути рельєфно представлені явища, які вивчаються; з точки зору змісту в тексті має бути цікава для учня інформація, текст має бути пізнавальним і корисним у спілкуванні. За функціональним призначенням, на нашу думку, тексти в методиці мови доцільно ділити на чотири групи, три перші з яких добирає вчитель:

- тексти для спостереження за мовним явищем та аналізу;
- тексти для перекладу;
- тексти для диктантів, переказів;
- тексти, створені учнями за пропонованими зразками.

Тексти для спостереження за мовним явищем та аналізу, як правило, найчастіше вживані на уроці, завжди супроводжуються завданнями з розвитку зв'язного мовлення. Під час роботи над текстом учні засвоюють нові слова, набувають досвіду вживати слово в точному контекстуальному значенні, відчувають мовне багатство, точність та ясність, виразність мовлення, навчаються творчості, заохочуються високими зразками до створення власних текстів, навчаються уникати штамів, суржику, слів-паразитів тощо, але збагачують мову діалектизмами. Робота завершується виступом учня. Він сам конструює модель роздумів, наводить тези, докази, будує логічні висновки, послуговуючись мовою.

Як зазначає А.Нікітіна, [6] зміст текстового матеріалу пов'язаний з лексико-стилістичним аналізом. Для усного аналізу виправданими є тексти, що спонукають висловлювати розгорнуті міркування, аргументувати, посилатися на суб'єктивне сприйняття. Для письмового аналізу варто добирати тексти, що дозволять формувати однозначні твердження, будувати стислі відповіді. Зіставний аналіз передбачає наявність як мінімум двох текстів, присвячених одній темі, насичених однорівневими різностильовими мовними елементами, наприклад, опис одного предмета чи явища в науковому стилі та жанрах прози чи поезії. Плануючи тексти для аналізу під керівництвом учителя і самостійного аналізу, словесники мають враховувати ступені складності текстів щодо змісту, наявності різних лексичних засобів стилістичної виразності. Насиченість текстів лексичними явищами впливає на повноту аналізу. Повний аналіз здійснюється на матеріалі текстів з явищами полісемії, синонімії, антонімії, омонімії тощо. Частковий аналіз вимагає текстів з одним лексичним явищем, що яскраво впливає на стиль (важливо це враховувати, коли в лексико-

стилістичному аналізу перевага віддається стилістичному). У процесі підготовки до написання переказів, творів добираємо тексти, тематично пов'язані з творчою роботою.

Завдання вчителя на уроці не обмежується повідомленням інформації, а завдання учнів – пасивним сприйманням. Вони засвоюють знання, засоби й прийоми формування комунікативних умінь і навичок. Учителем підтримується активна участь учнів у навчальному процесі, діалог між ними й учителем. Робота з текстами для вироблення мовленнєвих умінь активізує мовленнєву активність школярів, сприяє розвиткові комунікативної компетентності.

Тексти для перекладу дозволяють дитині шукати варіанти перекладу слова. Знання лексичних значень слів, їх синонімічного багатства допомагають формувати індивідуальне слововживання тощо, формують навички самостійної роботи зі словом, під час якої учень залишається зі словом наодинці, відчуває всю вагу й відповідальність покладеного на нього завдання. Учитель звертає увагу на т.зв. “фальшивих друзів перекладача” (близькість за формою, але відмінних за змістом). Учень, таким чином, збагачує мову активним засвоєнням синонімічних рядів, ураховує синтаксичні відмінності в мові оригіналу й мові перекладу.

До таких вправ учитель повинен ретельно готуватися, знайшовши найкращий варіант перекладу. Тому варто, на нашу думку, обирати тексти з творів відомих письменників, перекладені кращими авторами. Добре, якщо після самостійної роботи й прослухування учнівських зразків учитель покаже виписаний на дошці чи спроектований або розданий на картках зразок класичного перекладу: це дозволить кожному з учнів порівняти свої спроби з перекладом майстра, який показує учням нелегкий шлях до доброго перекладу. Варто при цьому зосередитися на обговоренні “неточних” слів та виразів в учнівських варіантах, попрацювати над лексичним значенням синонімів, над образністю тощо. Так, наприклад, опрацьовуючи тему складного речення, вчителька К. запропонувала учням перекласти уривок з роману О.Пушкіна “Євгеній Онегін”, а згодом, заслухавши зразки їх перекладу, прочитала переклад М.Рильського. Учні були приємно здивовані, що вони можуть перекладати.

Поряд із засвоєнням знань учень повинен навчитися висловлювати свої думки аргументовано, зважено, тобто формувати мовні й мовленнєві уміння й навички..

Тексти для диктантів, переказів – уривки з художніх, наукових, публіцистичних творів бажано відбирати згідно з вивченим матеріалом. Такі тексти мають відповідати соціокультурній меті навчання мові. Це спосіб соціалізації особистості засобами рідної мови. Тому необхідно здійснювати широке колективне обговорення прочитаного тексту, залучаючи до нього усіх учнів (а досвід переконує: дехто з учнів навіть у старших класах не вміє уважно слухати, говорити, спілкуватися). Тексти – засіб формування комунікативних умінь, уключаючи прийоми інтонаційної виразності (варіювання темпу, сили голосу, тембру мовлення, передача настрою тощо). Уміння розрізняти текст і підтекст, відчувати індивідуальність сприйняття та його детермінованість – одне з ключових завдань у роботі над текстом.

Робота зі словниками – тлумачним, фразеологічним, синонімів, паронімів, перекладним, із джерелами художніх текстів збагачує і робить цікавим засвоєння програмового матеріалу, дозволяє урізноманітнювати методи роботи на уроці, підвищує рівень пізнавальної активності школярів. Так, сучасним міським школярам навіть у регіоні Карпат доводиться пояснювати, що означають слова “плай”, “тайстра”, “обійстя”, “цямриння” тощо. Якщо ж робота вчителя з застосуванням словників та інших джерел, набуває системи, здійснюється постійно, то ця проблема зникає.

Тексти, створені учнями за запропонованими зразками, – стисле письмове міркування (рефлексія) на задану тему. Це твір, мета якого полягає в тому, щоб спрямовані в одне русло думки учнів знайшли правильне вираження. Творча робота існує як система уявлень про факти, події, які треба певним чином проаналізувати, а вже потім систематизувати. Щоб успішно розвивати творчі здібності учнів, необхідно знати їхні індивідуально-психологічні особливості, ставлення до навчання, особливості знань, умінь і

навичок, вольових якостей. Тексти за пропонованими зразками розвивають творчі здібності і фантазію дітей, сприяють глибшому засвоєнню ними лексичних понять та найпродуктивніших синтаксичних моделей, принципів побудови речень в українській мові, а також виховують наполегливість, прагнення довести почату справу до завершення, плекають волю і бажання бути співавтором чи виявити свою оригінальність у підході до розв'язання певної проблеми.

Таке завдання, як правило, передбачає, що учням дається початок твору чи речення, які вони мають продовжити або розширити певними мовними елементами чи власними міркуваннями так, щоб утворилося зв'язне висловлювання. При цьому учитель повинен зорієнтувати учнів щодо вибору стилю, типу мовлення, бо від цього залежатиме оригінальність, дотепність, жанр, образність тексту-доповнення. Наприклад, учням запропонували такий початок: “Уже котрий день іде дощ...”. І ось приклади учнівських висловлювань:

1. Уже котрий день іде дощ. Хоча літо вже давно настало, та природа все ще плине у звичному для неї весняному темпі. Мабуть, це і стало причиною того, що небо весь час плаче.

Над землею постійно нависають сутінки. Навіть тоді, коли сонце повинно бути на небосхилі. І лише іноді воно наважується виглянути із-за сивих хмар, які зразу ж затуляють його собою, мовляв: “Потерпи ще трохи. Ще не час тобі виходити!” А сонце, ніби слухаючись, щоразу заходить.

Аж раптом... Густий туман застеляє землю. Ось уже зникає за густою пеленою вершина гори, ліси, хати... Видно тільки те, що знаходиться дуже близько.

Але тут озивається грім, що ніби свариться на туман: “Навіщо краєвид заступаєш?” Вітер враз розганяє туман, і голос неба замовкає, мабуть, грім задоволений, що знову може милуватися красою гір. А дощ, який на мить ущухає, знову дає про себе знати.

Усе йде звичайною ходою... На деревах шелестить листя, краплі дощу, падаючи на землю, весело хлюпотять у калюжах (“Сльози дощу”, Мар'яна Попович).

2. Уже котрий день іде дощ. На темну вулицю без кінця падають його холодні сльози вічної самотності. Схлипування дощу вривається в кімнату, примушуючи жаліти його стражденну душу. Схлипує, а я нічого не можу зробити. Припадаю щокою до віконної рами і вдивляюся в заспокійливий ритм крапель. Час від часу дощ завмирає, прислухаючись до мого дихання, і знову починає жебоніти.

Чому ти плачеш, доще? Мабуть, у тебе немає друга і ти дуже самотний. Але ж надворі осінь?! І тебе, доще, супроводжує єдиний супутник – осінній вітер. У кожному твоєму подиху відчувається мудрість. Здається, ти подорослішав за літо й іноді застигаєш у глибоких роздумах. Ти щось тихо тоді нашіптуєш мені на вухо, а вітер розхитує величезні руки-гілки старих дерев, зриваючи з них пожовкле листя.

Мені стало сумно. Дощ, виплакавшись, пішов, залишивши мене наодинці з собою, у розтріпаній свідомості перегукувалися клапті думок... (“Симфонія дощу”, Бобер Людмила).

Проте вчитель не досягне бажаної мети, якщо застосує під час аналізу учнівських творів тільки загальні абстрактні характеристики “дуже добре” чи “посередньо”. Аналізуючи текст, створений учнем, необхідно звертати пильну увагу на всі можливі аспекти, зокрема на структуру тексту й відповідність його темі, на задум і засоби його втілення, на мову – фонетичний, лінгвістичний, синтаксичний рівні, образність як емоційне тло тощо. При цьому вчитель, не обов'язково називаючи прізвище, має порівнювати зразки творів різних учнів, пропонувати класові визначити, який зразок є кращим і чому.

Якщо аналіз творчих робіт застосовується вчителем постійно і методично виважено, то учні щоразу з нетерпінням чекають на творчі роботи, де можна застосувати набуті знання й виявляти себе в змагальності – хто зможе краще на цей раз.

Добре зарекомендувала себе така практика: досвідчені вчителі у своїх кабінетах збирають кращі тексти учнівських творів, зберігають їх і використовують під час аналізу творчих робіт як зразки.

Отже, текст є універсальним засобом для формування мовної особистості, що дозволяє створювати оптимальні умови для формування мовної компетентності учнів, тим самим збагачуючи їх духовно, соціалізуючи як носіїв української та загальнолюдської культури. Тому подальші дослідження мають бути пов'язані з пошуком найбільш ефективних прийомів роботи з текстом учнів різних вікових груп на уроках рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу // Дивослово, 2006. – №7. – С.2-3.
2. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: Посібник для студентів педагогічних університетів та інститутів / За ред. М.І.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003. – С.192-193.
3. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл., 2000.– С. 627.
4. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. – Львів: Літопис, 2004. – С. 93.
5. Бондарчук Л. Методику підказує текст. – Тернопіль: Мальва-ОСО, 2001. – С. 8.
6. Нікітіна А. Лексико-стилістичний аналіз тексту як засіб удосконалення комунікативних умінь і навичок учнів 5-7 класів: Автореф. канд. дис. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 2000.

УДК 371

С.В. Горчинський

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ІНТЕРЕСУ ДО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ УЧНІВ

Стаття присвячена обґрунтуванню можливостей впливу інтересу учнів до трудового навчання на майбутні їх професійні наміри та розкриття засобів, які формують в учнів інтерес до цього навчального предмета. Автор доводить, що ефективність навчального процесу на уроках трудового навчання прямо залежить від мотивів навчання учнів та зокрема наявності в учнів інтересу до навчального предмета.

The article is devoted to the ground of possibilities of influence of interest for pupils for the labour study on their future professional intentions and opening of facilities which form pupils' interest to this educational object. An author proves that efficiency of educational process on the lessons of labour study straight depends on reasons of pupils' study and presence of the pupils interest to the educational object.

Якісні зміни в промисловості, виробничих та технологічних процесах зумовлюють необхідність активізації професійного самовизначення молоді і насамперед учнів загальноосвітніх шкіл. Формування пізнавальної спрямованості залежить, перш за все, від стану викладання навчальних предметів у школі. Вдало організоване викладання навчального предмета встановлює живий зв'язок навчання з життям, пробуджує в учнів інтерес до відповідної галузі знання, праці. Разом із тим, застосовуючи свої сили в процесі навчання, учень має можливість визначити, чи відповідає дана галузь діяльності його здібностям. Передумовою для цього є створення в учнів потреби в навчанні та інтелектуальному розвитку. Це є складною проблемою школи. Розв'язання її значною мірою залежить від наявності в учнів інтересу до шкільних предметів, в тому числі і до трудового навчання. Стійкий інтерес до навчальних предметів і навчання значною мірою зумовлює успіх у підготовці учнів та сприяє формуванню в них професійних інтересів.

Метою статті є обґрунтування впливу інтересу в учнів до трудового навчання на майбутні їх професійні наміри та розкриття засобів, які формують в учнів інтерес до трудового навчання як навчального предмета.